

Мироненко П. В.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ ЯК СИСТЕМИ ЗАСОБІВ ПОДОЛАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

В останні десятиріччя розвиток світової цивілізації позначається надзвичайною динамічністю політичних, соціальних, економічних, соціокультурних відносин, що супроводжується посиленням кризових явищ та суспільно-політичної нестабільності як всередині більшості країн, так і на міжнародній арені. Перед науковцями та політиками за цих умов постає проблема необхідності вироблення, теоретико-методологічного обґрунтування та реалізації комплексу заходів політичної стратегій і тактики з метою подолання нестабільності суспільно-державного розвитку. Для України проблема розробки політичної стратегії і тактики

державної політики також є вельми актуальною: адже наша країна перебуває у перехідному становищі, що посилює дію названих негативних явищ та вимагає адекватного реагування не лише з боку органів державної влади і політичних лідерів, але й зі сторони науковців, які мають запропонувати методологію впровадження політичної стратегії й тактики в ситуаціях суспільно-політичної нестабільності.

Дослідження, присвячені аналізу стратегії і тактики як засобів подолання нестабільності суспільно-політичного розвитку за умов перехідного періоду державності, потребують передусім вивчення теоретичних напрацювань щодо визначення базових науково-методологічних підходів до розуміння сутності політичної стратегії та тактики, а також розгляду специфіки функціонування суспільств перехідного типу з метою їхнього подальшого переосмислення та вдосконалення. Представлена стаття має на меті проаналізувати джерельну базу та провідні концептуальні підходи щодо проблематики теоретико-методологічного обґрунтування стратегії і тактики як системи засобів подолання нестабільності суспільно-державного розвитку, зважаючи на світові тенденції демократизації та модернізації сучасних політичних систем.

Досліджувана у представленій статті проблематика, попри свою актуальність та затребуваність, у вітчизняній політологічній літературі дістала недостатнього висвітлення. Серед найбільш ґрунтовних праць українських вчених, присвячених дослідженню стратегії і тактики державної політики в цілому або їхніх окремих аспектів можна виділити монографічні роботи Г. Почепцова «Стратегічний аналіз. Стратегічний аналіз для політики, бізнесу і військової справи», Б. Кухти «Політична влада та її рішення», А. Пойченка «Політика: теорія і технології діяльності». Названа проблематика також стала основою для дисертаційних досліджень вітчизняних науковців Н. Сокур та В. Тертички; результати цих праць були використані при підготовці представленої статті. Аналізуючи джерельну базу запропонованої роботи, варто відмітити праці російських вчених С. Зубкова й О. Панова «Політичний розвиток та його рухомі сили у сучасному суспільстві» та Ю. Яковця «Цикли. Кризи. Прогнози».

Для аналізу в суспільних науках часто використовуються теоретичні класифікаційні підходи, схеми та моделі. Методологічні основи сучасної політичної науки пропонують при дослідженні державної політики оперувати такими поняттями, як «політична

стратегія» і «політична тактика». Відомий вітчизняний вчений Г. Почепцов є одним з найавторитетніших дослідників проблем політичної стратегії і тактики. Він пропонує наступні відмінності політичної стратегії від тактики:

- стратегія працює у межах багатовимірного простору, управляючи не лише прихильниками, але й противниками, опонентами, а тактика функціонує в одновимірному середовищі, спрямовуючи свої дії виключно на прихильників;
- стратегія працює за принципом багатьох кроків, а тактика передбачає тільки один хід;
- стратегія конструює майбутній і віртуальний простір, а тактика спрямована на сьогоднішній і реальний простір;
- стратегія передбачає зміну точок зору, а тактика — дотримання однієї точки зору;
- стратегія має спрямовуватися від розширення поля можливостей до розширення поля дій через зміну правил гри¹.

Особливістю політичної стратегії за сучасних умов, надто у кризових ситуаціях, є те, що вона має бути спрямована саме на агресивне зовнішнє середовище, вміти адекватно реагувати на «виклики» та ризики глобалізації. Наявність розробленої та ефективної політичної стратегії є свідченням політичної сили, могутності держави. Якщо держава прагне адекватно реагувати на всі динамічні зміни, що відбуваються у сучасному світі, вона має розробляти систему потенційної стратегії. Г. Почепцов розглядає наступні принципи потенційної стратегії:

- стратегія збільшує «поле бачення» — розширює часові рамки інтересів і можливостей учасників, дає змогу бачити сьогоднішнє крізь призму майбутнього;
- стратегія звернена до негативного контексту, адже для вирішення певних проблем необхідною є багатоваріантність стратегії;
- наявність стратегії посилює її суб'єкта;
- стратегія не тільки і не стільки планування, але й виконання, тому що реальність важливіша за будь-яку стратегію;
- стратегія як вищий рівень управління може компенсувати недостатність ресурсів, маючи можливості для адаптації;
- стратегія спрямована на визначення пріоритетів, адже ресурсна підтримка можлива лише в обмеженому обсязі².

Політична стратегія, безумовно, є найскладнішим і найважливішим елементом політичної діяльності. Стратегія розробляється

зазвичай у вигляді програми або платформи центральних суб'єктів політики (структур державної влади, політичних партій, лідерів), яка відображає специфіку діяльності цих суб'єктів. На думку українського дослідника А. Пойченка, основою розробки політичної стратегії є пошук екстраординарної мети — мети розвитку, найбільш важливої для країни, особливо у кризові періоди, та привабливої для всіх груп населення. Важливою частиною технології політичної діяльності є також політична тактика як сукупність засобів і методів досягнення локальних, тимчасових результатів. Важливість політичної тактики полягає в тому, що саме від вибору тактичних прийомів і заходів, продуманості та системності їхнього застосування багато в чому залежить реалізація всієї стратегічної лінії³.

Значення політичної стратегії і тактики особливо зростає за умов нестабільності суспільно-політичного розвитку, розгортання кризових явищ в окремій країні, у певному регіоні або у світі в цілому. Розвиток більшості країн сучасного світу є надзвичайно інтенсивним як у політичній, так і в соціально-економічній та культурній царинах діяльності суспільства. Вітчизняні й зарубіжні дослідники зазначають, що в останні десятиріччя загальноцивілізаційні процеси мають перехідний характер, що визначається глибинними закономірностями динаміки розвитку людства в цілому та окремих країн, зокрема. Цей перехідний період цивілізаційного поступу спричиняє поширення і поглиблення суспільно-політичної нестабільності у багатьох державах і регіонах світу з різним рівнем політичного та соціально-економічного розвитку. Тому не дивно, що значна дослідницька увага і вітчизняних, і зарубіжних політологів зосереджується на з'ясуванні сутності, основних параметрів та перспектив розвитку суспільств перехідного типу. Так, російський учений Ю. Яковець визначає наступні риси (параметри) перехідного етапу:

- швидкість змін — це означає, що ті здобутки, які накопичувались протягом тисячоліть і століть, сьогодні можуть змінитися впродовж місяця;

- глибина змін — змін зазнають усі поверхні суспільної піраміди;

- географічні масштаби — нині не існує жодної країни, яка залишилась не включеною у процес змін⁴.

На думку російських дослідників С. Зубкова та О. Панова, структура перехідного процесу, що характеризує нестійкий,

змінний чи навіть кризовий стан політичної системи, включає наступні стадії. Перша — це переоцінка існуючих цінностей й ідеалів, яка вказує на кризовий стан політичної системи, на нестабільність суспільно-державного розвитку. Друга — осмислення теперішнього стану політичної системи у контексті минулого й майбутнього. Третя — нове духовно-політичне самовизначення політичної системи, що виявляється через пошук ідейної домінанти (ідеалу) національного розвитку, здатної стати ціннісною базою для інтеграції соціально-політичних сил. Четверта, завершальна — являє собою комплекс ліквідаційних заходів з метою демонтажу застарілої, архаїчної конструкції політичної системи⁵.

Отже, стадії функціонування перехідного періоду в розвитку будь-якої політичної системи передбачають наявність та впровадження в життя цілісного комплексу стратегічних і тактичних заходів державного управління та керівництва. У противному разі не можна вести мову про подолання нестабільності, вирішення кризових ситуацій у перебігу політичних, соціально-економічних та соціокультурних процесів.

Зміна характеру динаміки цивілізаційних процесів вимагає суттєвих зрушень у функціонуванні політичної системи кожної окремої країни, що має спиратися на ефективне керівництво й управління. Керівництво визначає стратегію, тобто встановлює системні цілі, ідеали та цінності, створює довготермінові програми розвитку, формулює політичну доктрину держави, окреслює основні орієнтири ідеології, визначає час реалізації стратегії та її методи. Управління ж призначене здійснювати цілеспрямований вплив на все суспільне життя країни, являючи собою свідому діяльність, яка спрямована на реалізацію системних цілей та цінностей, а тому слугує підтримці та формуванню певного політичного й соціально-економічного режиму влади, його захисту. «У цілому можна сказати в загальному плані, що якщо керівництво — це висока політика, то управління — це тактика, це виконання, реалізація планів і завдань, які були сформульовані керівництвом», — вважає вітчизняний політолог Б. Кухта⁶. Він зробив спробу вивести загальні тенденції у керівництві й управлінні політичними системами за умов перехідного характеру людської цивілізації, незалежно від якісної будови та специфіки цих систем. Першою загальною тенденцією, на думку дослідника, є прагнення до рівноваги. Саме існування політичної системи — це «певний перманентний стан дрібних тимчасових рівноваг, які, залишаючись

в рамках системних цілей і зберігаючи параметри системи, зазнають в кожний момент постійних змін, тобто порушення мікрорівноваг»⁷. Таким чином, можна дійти висновку, що стратегічною метою функціонування і розвитку будь-якої політичної системи має бути досягнення стану системної рівноваги.

Не менш важливою тенденцією у розвитку будь-якої політичної системи виступає принцип розподілу системних цінностей. Практична реалізація цього принципу залежить передусім від характеру політичного режиму. Так, в авторитарних та тоталітарних країнах центральна влада володіє монополією на право розподілу системних цінностей. Спираючись на таку монополію, авторитарна або тоталітарна влада весь комплекс заходів з політичної стратегії і тактики щодо подолання кризових суспільно-політичних явищ формують на основі співвідношення примусу і переконання під час реалізації політичних рішень, заохочуючи апологетів режиму та караючи його супротивників⁸. Отже, політична стратегія за таких умов базується на єдиній меті — самозбереженні владного режиму, незважаючи на рівень його легітимності, а політична тактика фактично спирається на принцип «пряника й батoga».

Варто зазначити, що, розглядаючи основні поняття і категорії, за допомогою яких проводиться аналіз соціальної напруженості, нестабільного суспільно-політичного розвитку суспільства і визначаються найбільш ефективні шляхи здійснення державної політики щодо подолання названих явищ, спираючись на методологію політичної стратегії і тактики можна виокремити такі поняття, як: «соціальна напруженість», «потенціал соціального протесту», «інститут соціального протесту», «потенціал деструктивності настроїв протесту», «форми соціального протесту», «протестні установки», «протестна поведінка» та інші.

Вітчизняна дослідниця Н. Сокур визначає, що «поняття *потенціал соціального протесту* характеризує ступінь поширеності в соціумі установок людей на участь у різноманітних масових акціях, а поняття *соціальна напруженість* характеризує ступінь загрози для стабільності суспільства цього протестного потенціалу. У широкому, загальнотеоретичному аспекті соціальну напруженість можна визначити як стан суспільства, що характеризується наявністю того або іншого потенціалу деструктивності соціальної організації. Вона реалізується у стихійних формах масової участі в соціально-політичному житті, у масових формах впливу на по-

літику органів влади»⁹. Можна стверджувати, що успішність впровадження у життя системи заходів політичної стратегії та тактики щодо подолання кризових явищ у розвитку політичної системи виявляється передусім саме через здатність (або нездатність) системи державного управління та керівництва максимально знижувати потенціал соціального протесту, мінімізувати рівень соціальної напруженості у соціумі.

Названий напрямок розгортання заходів системи політичної стратегії і тактики є надзвичайно важливим, адже нестабільність кризового суспільства — це саме розрив внутрішньогрупової, міжгрупової, соціетальної взаємодії людей, що становить загрозу для цілісності всієї політичної системи. «Протестна активність у перехідному суспільстві в її теперішніх проявах — новий вид прояву соціальної практики, обумовлений проблемами перехідного періоду», — зазначає Н. Сокур.

Контури та вияви інституту соціального протесту значною мірою залежать від тих суб'єктів, що мають можливості й повноваження конструювати оцінки різноманітних подій, а також поширювати думки їхніх учасників. Ідеться перш за все про публічних політиків, представників влади, вчених і журналістів. Останні в цій справі мають значну перевагу, тому що втримують у своїх руках серйозний потенціал соціальної категоризації розширення інформації. ЗМІ також тиражують зразки дій і пропонують суспільству критерії оцінок подій і акцій: вдалі або невдалі, моральні або аморальні, організовані або спонтанні. Важливим чинником, що впливає на характер і рівень соціальної напруженості виступає також ступінь легітимності вищих органів державної влади. Низький рівень легітимності влади стимулює створення і розвиток опозиційних ідеологій, сприяє зростанню соціальної напруженості в суспільстві, розгортанню кризових явищ¹⁰. Таким чином, комплекс заходів політичної стратегії й тактики має формуватися не лише оранами державної влади й управління, але через інституції громадянського суспільства, важливе місце у цій системі посідають незалежні ЗМІ.

Вітчизняні та зарубіжні дослідники констатують, що всі суспільства, що трансформуються, є підкреслено конфліктогенними, тому для них особливо актуальною виступає проблема конструювання комплексу заходів політичної стратегії і тактики. За цих умов одним з основних завдань постає необхідність зменшення зростаючої соціальної і політичної поляризації, яка розколює

суспільство на бідних і багатих, «демократів» і «комуністів», що безсумнівно заважає суспільній солідарності, поглиблює конфлікти. Різка зміна суспільного порядку, навіть якщо в кінцевому підсумку вона і спроможна підвищити ефективність виробництва, демократизувати соціально-політичну систему, також завжди порушує нормальне функціонування соціуму. Ще одна причина конфліктогенності перехідного суспільства полягає в тому, що відбувається руйнування старої системи ціннісних орієнтацій і психологічно важливих точок опори в суспільстві. Це руйнування не може відбуватися без конфліктів, без радикальних змін політичних і особистісних позицій. До того ж, причиною соціальної напруженості виступає насамперед надзвичайна конфліктогенність самої держави і суспільства, що реформується¹¹. Тому політична стратегія щодо подолання кризових явищ та забезпечення стабільності у таких країнах спрямована не лише на суто політичну царину відносин, але й на відносини у соціальній, економічній, нормативно-правовій, культурній, ідейно-духовній сферах життя суспільствах, тобто вона має системний характер.

Досліджуючи взаємозалежність державної політики й соціально-економічних, нормативно-правових, культурних, міжетнічних та інших умов суспільного розвитку, відомий український фахівець з проблем державного управління В. Тертичка підкреслює, що саме ці умови створюють зовнішні межі політики і тому перспективним напрямом наукових пошуків є проблема середовища аналізу державної політики, особливо її соціально-політичний аспект. Державна політика, на думку дослідника, наступним чином впливає на базові сфери життя сучасного суспільства з точки зору визначення та впровадження політичної стратегії.

По-перше, сутність державної політики визначається в її соціальному спрямуванні, яке в політичній організації суспільства виокремлюється в самостійний вид політики. У свою чергу, культура, що належить до сфери здійснення та впливу державної політики, спирається на програми, концепції та суспільну систему узгодження духовних інтересів особи, спільноти й суспільства щодо науки й освіти, літератури й мистецтва, соціальних і моральних цінностей, інтелектуального й культурного потенціалу суспільства, а також організаційно-правового забезпечення відносин із приводу виробництва й споживання духовних продуктів, причому як усередині країни, так і у відносинах з іншими країнами, народами. Державна політика у міжнаціональній сфері є також визначаль-

но важливою для аналізу політичної стратегії і тактики: адже ця політика передбачає активну і цілеспрямовану дію, спрямовану на динаміку суспільного розвитку. Окрім того, зовнішня політика й оборона країни також є базовими структурними елементами державної політики, які варто розглядати з точки зору її системоутворюючих характеристик, що становлять проблемне поле аналізу державної політики.

На переконання В. Тертички, формування політичної стратегії державної політики нерозривно пов'язане з проблемами визначення цілей суспільно-політичного розвитку. «Актуалізація процесу цілевизначення обумовлена базуванням його на суспільних цінностях й обов'язковому визначенні державної стратегії країни. Загалом визначення чітких цілей державної політики та виявлення наявних обмежень є достатньо складним інтелектуально-організаційним процесом, оскільки цілі є кінцевим результатом, що його намагається досягти державна політика. Для аналізу державної політики характерним є розмежування понять цінності, цілі й завдання, а також її фундаментальних цілей, що фіксуються в спеціальних документах — конституціях чи відповідних законах», — зазначає вчений¹². Таким чином, цілі держави є не просто необхідною складовою комплексу політичної стратегії; вони також обумовлюють відповідні напрями державної політики.

Для визначення доцільних (оптимальних) цілей у контексті формування політичної стратегії слід враховувати, що цілі одночасно є продуктом і виробничим фактором аналізу державної політики, та виявляти і пояснювати відмінності між цілями й альтернативами політики. В. Тертичка пропонує класифікувати цілі державної політики за двома великими групами: головні (самостійні) й інструментальні цілі — умови, які полегшують досягнення головних (самостійних) цілей. Важливими також є стратегічні обрахування/цілі; горизонтальні цілі; вертикальні цілі; діяльність/ефективність програмної мети; зворотний цільовий зв'язок. «Розмежовуючи категорії цілі — заходи — критерії, слід мати на увазі, що взаємозв'язок цілі з результатом загалом дорівнює результативності державної політики і тому доцільним є врахування притаманних цілеутворенню закономірностей», — підкреслює дослідник¹³.

Розглядаючи державну політику в широкому розумінні цей термін можна визначати як вибір державними інституціями між діяльністю та бездіяльністю з розв'язання суспільних проблем.

Дослідження державної політики з точки зору її всебічного аналізу базуються на застосуванні методик ситуативно-аргументованих відповідей на суспільні запити, ризики та обговорення, систематизації, диференціації, критичного підходу і комунікативності інформації. Водночас аналіз державної політики виступає як професійна робота, як послідовно-систематичний аналітичний процес та здатність кваліфіковано його здійснювати згідно з вимогами суспільного розвитку. «Процес розробки й впровадження державної політики є багатограним і різноплановим, тому, досліджуючи його, не можна застосовувати шаблони і кліше, оскільки кожна проблема потребує індивідуального розв'язання», — зазначає В. Тертичка¹⁴.

Таким чином, процес організації та здійснення державної політики, особливо за умов суспільно-політичної нестабільності, потребує розробки та впровадження в життя комплексу заходів політичної стратегії і тактики. Розробка такого комплексу заходів політичної стратегії і тактики повинна базуватися на чітко вибудованій програмі, що має методологічну основу та спирається на певні закономірності при визначенні мети і завдань суспільно-політичного розвитку тієї чи іншої країни. Виходячи з того, що для більшості країн сучасного світу (у тому числі для України) проблема подолання суспільно-політичної нестабільності є надзвичайно актуальною, можна стверджувати, що дослідження, спрямовані на розробку теоретичних та практичних основ політичної стратегії і практики, виступають особливо важливими як в царині політичної науки, так і у сфері науки з державного управління та потребують подальших пошуків.

¹ Почепцов Г. Г. Стратегический анализ. Стратегический анализ для политики, бизнеса и военного дела.—К.: «Дзвін», 2004.—333 с. С. 23, 25, 44, 141.

² Там само. С. 19.

³ Пойченко А. М. Політика: теорія і технології діяльності.—К.: Інститут національних відносин і політології, 1996.—162 с. С. 49, 54.

⁴ Яковец Ю. В. Циклы. Кризисы. Прогнозы. — М.: «Наука», 1999. — 448 с. С. 374.

⁵ Зубков С. А., Панов А. И. Политическое развитие и его движущие силы в современном обществе: Учебное пособие.—М.: МИИТ, 2000.—164 с. С. 42–43.

⁶ Кухта Б. Політична влада та її рішення.—Львів: ЦПД, 2006.—240 с. С. 26.

⁷ Там само. — С. 26.

⁸ Там само. — С. 27.

⁹ Сокур Н. В. Державна політика по зниженню соціальної напруженості у перехідному суспільстві (сфера трудових відносин): Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук: 23.00.02 / Одеська національна юридична академія.—Одеса, 2001. — 17 с. С. 4–5.

¹⁰ Там само. — С. 5.

¹¹ Там само. С. 6–7, 14.

¹² Тертичка В. В. Державна політика: аналіз і впровадження в Україні: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеню доктора наук з державного управління: 25.00.01 / Національна академія державного управління при Президентові України.—К., 2004. — 38 с. С. 12–13.

¹³ Там само. — С. 13.

¹⁴ Там само. — С. 13.